

Nr 96.

Av herr **Anderson** i Linköping, *angående vidtagande av åtgärder mot arbetslöshet bland läroverksläraraspiranter m. m.*

Under de ändlösa diskussionerna om skolreformen synes man ofta ha glömt de lärare, som i praktiken skola omsätta de nya idéer, riksdagen gått in för. Man har all anledning att förutsätta, att varje lärare, oberoende av sin personliga åsikt om skolreformen, söker göra bästa möjliga av den nya ordningen. Hur arbetsresultatet i längden kommer att te sig i det nya läroverket, om bildningsnivån kommer att sjunka eller ej, beror självfallet till avsevärd del på lärarnas intresse för sin uppgift, ändamålsenliga utbildning och de ekonomiska villkor och yttre omständigheter, under vilka de få utföra sitt arbete.

Denna senare synpunkt har säkerligen icke tillbörligen beaktats. Lönefrågan, som just behandlas av 1928 års lönekommitté, kommer väl i sinom tid på riksdagens bord. Här gäller det dock säkerligen mindre de lönesatser, skolans ordinarie lärare först i medelåldern nå. Vida viktigare för läroverkslärarens arbetsprestation och andliga inställning till kallet är säkerligen hans första kontakt med sitt yrke, utbildningstiden och de första läraråren. Folkskolans lärarpersonal tvingas redan under seminarieutbildningen in i ordnade, av myndigheterna strängt reglerade former, där slumpen spelar föga roll. Folkskol-läraren når oftast i 25- à 30-årsåldern ordinarie anställning och bildar eget hem. Det ligger i sakens natur, att samma linjalraka bana ej kan gälla för läroverksläraren. Universitetsstudierna äro fria, ingen statlig myndighet har reglerat tillströmningen till läroverkslärarbanan, var och en väljer inom en vid ram sina studieämnen och var och en bestämmer själv sin arbetstakt. Den ene lyckas, den andre misslyckas, går kanske under. Läroverkslärarbanan rymmer inom sig en mångfald vägar att vandra, och knappast på något annat område av statlig verksamhet har slumpen så fritt spelrum som här. Ämnesvalet för universitetsstudierna spelar kanske den dominerande rollen, men åtskilliga andra omständigheter spela in.

Under tiden före 1904 års läroverksreform skapades ordet "extralärarelände". Då var sannolikt medelåldern vid första befordran till adjunkt åtskilligt högre än nu. För fyra år sedan — senaste för mig tillgängliga uppgift — var den 36,3 år; nu torde den ligga ett par år högre. Våra dagars extralärare är dock reellt sämre lottad. För 25 år sedan var arbetslösheten tämligen okänd inom kåren. Läroverksreformen år 1904 medförde högkonjunktur för extralärarna, 1927 års reform verkar raka motsatsen, åtminstone för manliga extralärare med blott adjunktskompetens.

Tillströmningen till läroverkslärarbanan är uppenbarligen för närvarande

vida större än behovet. Här nedan följer en belysande tablå över studentantalets ökning vid Lunds universitet under de senaste tjugu åren.

Studentantalet vid universitetet i Lund.

		Totala antalet studenter	Antalet studerande vid fil. fakulteten
höstterminen	1908	967	501
„	1918	1,422	665
„	1923	1,611	687
„	1924	1,769	841
„	1925	1,985	984
„	1926	2,155	1,080
„	1927	2,210	1,136
„	1928	2,544	1,280

Som synes, har studentantalet vid det sydsvenska universitetet på tjugu år stegrats ofantligt. Med en liknande stegring hösten 1929 skulle tredubblingen vara nådd. Procentuellt har den filosofiska fakulteten hållit sig på ungefär 50 % av det totala studentantalet med en mindre sänkning för högkonjunkturens år. Ur filosofiska fakulteten rekryteras som bekant läroverkslärarna, och de angivna siffrorna kunna därför anses i viss mån belysande för tillströmningen i Lund till läroverkslärarbanan. Vid Uppsala universitet är stegringen visserligen ej så markerad, dock kraftig nog. Studentantalet har där på tjugu år stigit från 1,922 år 1908 till 3,170 år 1928 och filosofiska fakultetens studentantal från 1,077 till 1,761. Vid Göteborgs högskola var studentantalet år 1908 142 och senaste hösttermin 326. Motsvarande siffror från Stockholms högskola voro 421 och 1,172. Det totala studentantalet vid de båda universiteten och Göteborgs och Stockholms högskolor har alltså stigit från 3,452 år 1908 till 7,212 år 1928, med andra ord mer än fördubblats. Utan att ingå på någon grundligare undersökning, vilken för övrigt icke är så lätt gjord, torde man också kunna fastslå, att antalet läroverksläraraspiranter under de gångna tjugu åren fördubblats.

Kan det beräknas, att landets högre undervisningsväsende skall kunna absorbera detta ständigt växande antal läraraspiranter?

En viss arbetslöshet har under de senaste femton åren sannolikt ständigt funnits inom läroverkslärarkåren. Höstterminen 1928 funnos cirka 150 arbetslösa med akademisk eller högre seminarieutbildning. Procenten arbetslösa av hela motsvarande kår torde kunna sättas till högst fem, en siffra, som ju ej är särskilt hög men dock torde vara åtskilligt högre än motsvarande inom folkskollärarkåren. Där har dock denna arbetslöshet påtalats som synnerlig betänklig och undergrävande kårens stabilitet, och den har också framkallat kraftiga restriktiva åtgärder från statsmakternas sida. Vid bedömande av frågan om arbetslösheten bland läroverkslärarna och dennas omfattning för framtiden måste man hålla två omständigheter i minnet. Upprättandet av de kommunala mellanskolorna från år 1909 — de närma sig snart hundratalet — har under

de gångna två decennierna berett arbete åt hundratals lärare med akademisk utbildning, samtidigt som det indirekt kraftigt bidragit till att skapa studentöverproduktionen och det nu hotande lärarproletariatet. De kommunala mellanskolornas lärare befinna sig nu nästan genomgående i åldern 30 à 50 år, skolformens utveckling torde ha nått sin kulmen, lärarbehovet är därmed för avsevärd tid i huvudsak fyllt, och den nuvarande lärargenerationen inträder först om 15 à 35 år i pensionsåldern.

Genom skolreformen har frågan om de gamla statsläroverkens lärarbehov kommit i helt nytt läge. Det torde även för skolöverstyrelsen vara svårt att här göra någon tillnärmelsevis säker beräkning av lärarbehovet under de närmaste tio à femton åren, och för en lekman är det givetvis än vanskligare. Mycket talar emellertid för att beträffande manliga läroverkslärare högst ett antal motsvarande det nuvarande lärarantalet skall kunna finna arbete. De många statssamskolornas lärarinnor torde — då bestämmelserna på allvar träda i kraft — utestänga åtskilliga manliga lärare, elevantalet kan med fallande nativitet och en mera utbredd insikt om läroverksstudiernas oförmåga att för närvarande ge levebröd komma att minskas. Tendens till minskning av elevantalet ("flykt från läroverken") kan enligt uppgift i pressen spåras.

Ännu en synpunkt kanske bör beaktas. Efter ingående undersökningar ifrågasatte 1920 års lärarelönekommitté en utökning av tjänstgöringsskyldigheten för varje läroverkslärare med 1 à 2 timmar per vecka, och skolöverstyrelsen har i yttrande häröver föreslagit en ökning med i medeltal 1½ timme per vecka för samtliga ämneslärare. Härigenom skulle 40 à 80 extralärare insparas, d. v. s. med nuvarande läge bli arbetslösa. Frågan torde vara under övervägande av även 1928 års lönekommitté. För att göra övergången mjukare vid skolreformen för de nuvarande extralärarna har som bekant från höstterminen 1928 elever intagits vid vissa läroverk i nyupprättad 1:a klass av fykklassig realskola, vid andra läroverk i den femklassiga realskolans 1:a klass. Äro icke dessa linjer, åtminstone vid åtskilliga läroverk, av provisorisk karaktär, och komma icke vid dessa linjers avveckling om fyra à sex år i åtskilliga fall de då tjänstgörande extralärarna att successivt entledigas? Skjutas icke svårigheterna genom detta tillvägagångssätt blott över på en yngre generation, som med öppna ögon går i fördärvet och alltså får stå sitt kast?

Ur lekmannasynpunkt torde läget kunna sammanfattas sålunda: de nuvarande extralärarna absorberas av läroverken och erhålla så småningom, om än med någon försening, ordinarie anställning. Med varje år kommer ett ökat antal aspiranter att utexamineras från universitet och högskolor, men endast ett fåtal av dessa kunna beräkna arbete i läroverkens tjänst. Antalet arbetslösa — nu cirka 150 — kommer år från år att stiga. Inför siffrorna från det ständigt stigande studentantalet torde det icke vara felberäkning att förespå, att, då skolreformens övergångstid löpt till ända, ett antal läroverksläraraspiranter mostvarande en femtedel, kanske en fjärdedel, av den nuvarande kåren komma att gå arbetslösa.

Höstterminen 1928 uppgick antalet arbetslösa läroverksläraraspiranter som nämnts till cirka 150, därav ett 40-tal inom gruppen moderna språk. I dessa senares fack finnes uppenbarligen redan ett så stort överskott, att det nuvarande antalet arbetslösa sannolikt ej kan absorberas av läroverk och mellanskolor förrän tidigast om fyra à fem år för att sedan kanske delvis successivt entledigas. Under normala förhållanden torde nämligen högst ett tiotal språkmän, ofta vida färre, erhålla ordinarie nyanställning per år med motsvarande nytt behov av extra arbetskraft. En förfrågan hos de tre professorerna i romanska språk har givit till resultat, att enbart i detta fack höstterminen 1928 cirka 125 studenter bereda sig för filosofisk ämbetsexamen (därav kanske dock ett tjugutal för fil. kandidatexamen). I vardera engelska och tyska språken torde samtidigt minst motsvarande antal studerande finnas, varför alltså sammanlagt 350 à 400 studerande finnas enbart för filosofisk ämbetsexamen (och fil. kandidatexamen) i de moderna språken. Av dessa kombinera väl åtskilliga tyska och engelska eller enbart tyska med nordiska språk, men överproduktionen är likväl skriande. Som jämförelse bör nämnas, att enligt "extralärarmatrikeln" blott 29 (tjugunio) adjunkturer i tyska, engelska och franska eller två av dessa ämnen kunna ledigförklaras under åren 1926—1941 efter pensionering av förutvarande innehavaren. Flertalet av ovannämnda 350 à 400 språkstudenter kunna säkerligen aldrig med enbart ämbetsexamen påräkna någon som helst anställning vid läroverk eller mellanskolor.

Att detta missförhållande i längden kommer att synnerligen menligt inverka på läroverkslärarnas ekonomiska och sociala ställning och därmed också på skolarbetet, ligger i öppen dag. Studiekostnaderna för de aspiranter, som under krisåren — man kan säga från år 1916 — fullgjort sina studier och sin provårsutbildning, ha säkerligen i många fall varit så höga, att de, om studierna helt finansierats lånevägen, först fram mot pensionsåldern kunna amorteras. Har därtill kommit blott ett eller ett par års arbetslöshet, blir ställningen ohållbar, och att den i många fall kommer att bli det för den generation, som nu vid universiteten utbildar sig för läroverksbanan, är tyvärr mycket sannolikt. Säkerligen komma skolan och skolarbetet att i sista hand bli de verkligt lidande. Stadgans paragrafer kunna ej skapa det goda arbetsresultatet, om det materiella underlaget och arbetsron saknas hos lärarna.

Kan då från statsmakternas sida något göras? Grundorsaken till missförhållandet ligger givetvis i studentöverskottet i landet. Många söka i studier vid universitet och högskolor det räddande halmstrået, sedan näringslivet, statlig och kommunal verksamhet etc. ej kunnat bereda sysselsättning. Åtskilligt talar för att skolreformen kommer att förvärra läget, särskilt genom ökat antal kvinnliga studenter. Vid åtskilliga tillfällen ha krav framställts på kvalificerade betyg för tillträde till universitetsstudier. Tanken är icke sympatisk och åtskilliga praktiska invändningar kunna göras mot densamma. Men när det gäller att söka ett effektivt medel mot ett hotande lärareproletariat nödgas man nog taga i allvarligt övervägande, huruvida icke för rätt att avlägga examina.

som berättiga till läroverkslärartjänst, borde krävas på visst sätt kvalificerade betyg (t. ex. minst "Med beröm godkänd" eller viss sammanlagd betygssumma) i muntlig studentexamen *utan efterprövning* i de ämnen, examen skall omfatta. I händelse lärarbehovet eller andra skäl motivera undantag, borde Kungl. Maj:t efter universitetsmyndigheternas och skolöverstyrelsens hörande kunna medgiva dispens. Filosofiska studier i övrigt för examina, som ej berättiga till läroverkslärartjänst, skulle givetvis lämnas fria. Tänkbart vore väl också, att en närmare anknytning av provårsinstitutionen till universitetsstudierna, som diskussionsvis föreslagits, skulle kunna verka reglerande på tillströmningen. I varje fall bör provårsutbildningens numerära omfattning icke tillåtas svälla ut över det behov, som verkligen föreligger efter skolreformens "mjuka övergångstid".

Lyckligast vore givetvis, om reglering av tillströmningen kunde ske på upplysningens väg. Uppenbarligen bör man dock ej hängiva sig åt några förhoppningar härom. Varningar för läroverkslärarbanan ha nämligen icke saknats. Man måste likväl beklaga, att hittills så litet gjorts att dels vägleda den studerande ungdomen vid val av levnadsbana, dels vägleda den akademiska ungdomen, speciellt inom den filosofiska fakulteten, vid studiernas planläggning. Under den gångna höstterminen har det första avgörande steget tagits till studiehandedning vid Stockholms högskola genom inrättande av en akademisk byrå, som skall lämna studenterna råd och anvisningar i studiespörsmål. Man må hoppas, att exemplet snarast följes vid universiteten och Göteborgs högskola. Senaste extralärematrikel (av år 1926) ger klart besked, att en dylik rådgivande byrå är synnerligen påkallad. Av de 601 i matrikeln inregistrerade "obefordrade ämneslärarna med akademisk utbildning" torde minst hälften kunna sägas ha gjort missgrepp — stundom ödesdigra — vid sitt ämnesval för studierna. I och för sig lämnar studiehandedningens förteckning över de ämnesgrupper, lektors- och adjunktstjänster enligt kungl. kungörelsen den 1 november 1907 kunna omfatta, ofta dålig ledning. Mera givande vore för den nykomne studenten att i statskalendern studera de mera begränsade ämneskombinationer, som under senare år i verkligheten vanligast förekomma vid tjänsternas ledigförklarande. Tendensen går alltmera mot tvåämnesadjunkturer, och specialisering med höga betyg borde alltså vara lösen för den, som vill stå sig i konkurrensen. I tjuotals fall förekomma emellertid vid universitetsstudierna ämneskombinationer, som ej motsvaras av läroverkens krav och som — även om de i enstaka fall kunnat vidga blicken — för studenten betytt minskad konkurrenskraft trots förlängd studietid och ökade kostnader. I ett par hundra fall har till en lämplig kombination lagts icke kombinationsdugliga ämnen, varvid religionshistoria, filosofi, pedagogik, slaviska språk och konst-historia tävla om de studerandes intressen. Vad värre är, i ej så få fall har genom felaktigt ämnesval under studierna många aspiranter under provåret måst välja sådana ämnen, att de med nu gängse ämneskombinationer för lektorat och adjunkturer ha ytterst ringa utsikt att någonsin nå ordinarie anställ-

ning. I felaktigt ämnesval kan man otvivelaktigt se ett huvudskäl till att 60 å 70 extralärare över fyrtioårsåldern ej kunnat bli ordinarie. Det kanske bör tilläggas, att till och med professorskompetenta docenter med skolämne som fack genom felaktig ämneskombination ej kunnat placera sig på adjunktur eller lektorat.

På detta område borde på upplysningens väg åtskilligt kunna uträttas. Det kan ske genom akademiska upplysningsbyråer; det kan också tänkas, att skolöverstyrelsen i samarbete med universitetsmyndigheterna varje hösttermin till de nykomna studenternas tjänst upprättade en översikt över antalet studerande inom varje ämnesgrupp, antalet oplacerade aspiranter, som finnas anmälda på extraläraryrån, anvisningar för studiernas planläggning med hänsyn till skolans behov etc. I fråga om lektoraten torde det kunna ifrågasättas, huruvida icke ämneskombinationerna borde fastläsas eller bestämmas fem å tio år före ledigblivande genom pensionering, så att aspiranterna därefter kunde lägga sina studier. Enligt den nya läroverksstadgan har tillkommit den ur studiensynpunkt och väl även ur skolans synpunkt lyckliga ämneskombinationen latin-romanska språk. Kan emellertid en aspirant, som vill meritera sig för lektorat i denna kombination, våga specialisera sig på franska eller än mindre latin, då han omöjligen kan förutse, hur läroverkskollegierna om tio å femton år föreslå lektoratens ämneskombinationer?

Även om arbetslösheten icke vore en påtaglig verklighet inom extralärarkåren och även om dåligt planlagda universitetsstudier icke i många fall i onödan förlängt studietiden och fördyrat studiekostnaderna och därmed försatt mången i svårt läge, finnas dock i extralärarens anställningsvillkor och arbetsförhållanden så många svaga punkter, att det borde vara för statsmakterna angeläget att i samband med skolreformen söka åvägbringa stabilare förhållanden. Provårsutbildningen, som ofta sker först i trettioårsåldern, är helt cavlönad, medan de unga läraraspiranterna vid folkskolläraryrseminarierna kunna erhålla rätt avsevärda statliga understöd. Extraläraren anställs "tills vidare" per läsår, "entledigas" vid sjukdomsfall och erhåller därvid blott till vårterminens slut "sjukunderstöd". Han torde reellt trots sina dyra studier genom denna ordning vara vida sämre ställd än den extra personalen inom flertalet övriga statliga institutioner. Extralärarens ålder — medelåldern torde nu ligga vid cirka 35 år — och dyra utbildningskostnader göra i längden detta system ohållbart. Det försvårar eller omöjliggör bildande av eget hem vid rimlig ålder; härtill bidrar därjämte risken för förflyttning från läsår till läsår, kanske rent av arbetslöshet. Ena läsåret i Malmö och nästa i Östersund eller Visby utan statlig flyttningshjälp omöjliggör nära nog att sätta eget bo.

Dualismen inom vårt högre skolväsende — kommunala anstalter jämsides med statliga — har också berett de icke ordinarie lärarna åtskilliga svårigheter. Över godtycke och principlöshet vid tillsättande av ordinarie tjänster vid kommunala mellanskolor har ofta klagats. Övergång från en skolform till en annan, från kommunal anstalt till statstjänst och vice versa, är också enligt

nu gällande bestämmelser för lönetursberäkning ofta förenad med avsevärda ekonomiska förluster. De skrankor, som hittills rests mellan de båda skolformerna, borde till nytta för bägge efter skolreformen kunna rivas. Extralärarbefattningar och vikariat av olika slag tillsättas uppenbarligen enligt klagomål i dagspressen och facktidningar stundom godtyckligt och utan hänsynstagande till de sökandes verkliga meriter. Här borde skolöverstyrelsen icke allenast utöva sin lagliga rätt att ingripa utan även ha skyldighet att så göra. Från statsläroverkens extralärare klagas därjämte sedan många år över att skolans ordinarie lärare ej sällan draga sig undan sin tjänstgöringsskyldighet enligt utnämningssämnen och försöka förlägga denna till mindre betungande ämnen ("flykt från modersmålet till de moderna språken"). Då de sökandes meriter vid utnämning till ordinarie tjänst av skolöverstyrelsen och Kungl. Maj:t vägas på guldväg, borde givetvis också utnämningssämnen och tjänstgöringsskyldighet någorlunda täcka varandra. De obefordrade språkmännens klagomål på denna punkt förefalla fullt befogade, och skolöverstyrelsens skyldighet att effektivt ingripa torde också vara klar.

I ovanstående ha blott en del synpunkter på extralärarproblemet framdragits. Åtskilligt mera kunde vara att anföra. På vissa av de berörda punkterna kanske inom kort tillfredsställande förhållanden kunna nås. Den nya mellanskolestadgan bör kunna lämna klara bestämmelser om tillsättning åtminstone av de ordinarie lärarna vid de kommunala mellanskolorna. Den sittande lönekommittén har givetvis sin uppmärksamhet riktad på extralärarnas lönefråga, kanske också deras anställningsvillkor och rättsliga ställning. Andra punkter, särskilt den hotande arbetslösheten inom kåren, ha däremot ej vederbörligen beaktats, och det är säkerligen lika mycket skolans som lärarnas intresse, att intet lämnas oförsökt, som här kan leda utvecklingen i rätt riktning.

Under hänvisning till det anförda tillåter jag mig därför hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära skyndsamt utredning genom kungl. skolöverstyrelsens försorg om möjligheten att genom åtgärder från det allmännas sida anpassa tillgång och behov av läroverksläraraspiranter närmare till varandra, samt om åtgärder för att trygga de icke ordinarie lärarnas vid statsläroverk och kommunala mellanskolor rättsliga ställning och förbättra deras anställningsvillkor.

Stockholm den 19 januari 1929.

Ivar Anderson.

I motionens syfte instämma:

A. Thomson.

Fredrik Sandwall.